

Proletarya Diktatörlüğü Üzerine

M. Ali Tütüncüler

"Şimdi komünistlerin bilmesi gereken şey, bu paradoksta bu gerçek güçlüklerden, gerçek bir ortak tartışma, sürekli büyük bir teorik çaba olmaksızın çıkamayacaklarıdır."

E. Balibar

Marksizm, yaklaşık yüzelli yıllık tarihi boyunca kimi teorik krizleri, kimi pratik-politik kabarış ve çekilişleri yaşadı. Özellikle toplumsal dinamiklerin görece durgunlaştığı, sınıf mücadelelerinin karşıdevrim lehine geliştiği dönemlerde Marksizm içi kimi kavram ve tanımlara ilişkin tartışmalar daha da yoğunlaşıyor.

Bir bütünlük olarak ortaya çıkmalı beri içerdği kimi problemleri, yükselen devrimci dalgalarının altına alan Marksizm, suların çekilmesiyle bu sorunlarla yeniden karşı karşıya. Bunlardan biri de *"proletarya diktatörlüğü"*.

Kavram olarak proletarya diktatörlüğü, Marx'ın onu ilk kez kullandığı andan bugüne önemli tartışmalarla gel-

di. Bugün ise durum biraz farklı; bir yanda 70 yıllık "sosyalizm" deneyimleri, diğer yanda Marx'ın teorik bir biçimde ifade ettiği proletarya diktatörlüğü tanımlaması duruyor. Ve teorik olanla tarihsel olanı bağdaştırmanın oldukça güç olduğunu sanıyoruz.

Şimdilerde kimileri, Marksizmin yumuşak karnı olarak gördükleri devrim, sosyalizm ve proletarya diktatörlüğü gibi kavramların karşısına, demokrasi, çoğulculuk, muhalif güçlerin kategorik ayrımsızlığı gibi "yeni" tanımlar koyarak "elveda proletarya" derken, kimileri de Marksizmi ve proletarya diktatörlüğünü savunmak adına klasik tezlerle sıkı sıkı sarılıp, tarihsel deneyimlere gözlemini kapatıyor.

"Ortodoksluk" adına Marksizmi bir doktrin biçiminde kavrayanlar, burjuvazinin ideolojik saldırıları karşısında klasik tezleri ısrarla yinelerken aslında tarihsel devrimciliklerini sürdürmek dışında bir şey yapmış olmuyorlar. Diğerleri ise zaten utangaçça taşıdıkları bu tezleri, karşılaştıkları her tarihsel "sapakta" omuzlarından atarak Marksizm alanının dışına çıkıyorlar. Bu iki kutup arasındaki gerilim bize teorik bir sıçramanın olanaklarını sunuyor.

Bizim, Balibar'ın da belirttiği gibi, "Sosyalizm ve proletarya diktatörlüğünün eksiksiz bir teorisini aramak gibi, dogmatik bir sistemle işimiz yok".¹ Bizce, Marksizm; "her türden ütopyacılığa ve maceracılığa düşmemek için gerçekliğin çelişkilerine göre çelişkili gerçekliğe sorulan bir sorular sistemidir". Bu tarzda bir kavrayış bize, her tarihsel momentte Marksizmin kendini yeniden üretme, böylece yaşayan, gelişen organik bir bütünlük olma ayrıcalığının kapılarını açık tutacaktır. Önsel olarak belirtmekte yarar var; Marksizmin kurucuları, sınıflı toplumlardan sınıfsız topluma giden yola ilişkin, tarih bilimine dayanarak kimi "eğilimleri" belirlediler. Proletarya diktatörlüğü, bu "tarihsel eğilimlerden" biridir. Bu gerçeklik gözardı edildiğinde, "özel tarihsel durumlarda öne sü-

¹ E.Balibar, *Proletarya Diktatörlüğü Üzerine*, Pencere Yay., İstanbul 1990, s. 139.

rülen ampirik cevaplar" bile mutlaklaştırılacaktır.* Proletarya diktatörlüğü kavramı, ancak sınıfsız toplum perspektifinden bakıldığında anlamlandırılabilir.

Kavramın kısa tarihi

Birleşik bir kavram olarak proletarya diktatörlüğünde en çok tartışma yaratan "diktatörlük" terimi olmuştur.

Marx'ın tarih bilimi ışığında kapitalizmden komünizme geçişte, ara aşama (sosyalizm) devlet biçimi olarak proletarya diktatörlüğünü ortaya koyarken, diktatörlük kavramını neden kullandığını anlamak için o yıllarda diktatörlüğe yüklenen anlama değinmek gereklidir.

"Ondokuzuncu yüzyılın ortasında, eski 'diktatörlük' sözcüğünün anlamı, yüzyıllardır yüklenen anlamından farklı değildi. Bu anlamıyla, despotizmin, tiranlığın, mutlakiyetçiliğin ya da otokrasinin eşanlamlısı sayılmıyor; hepsinden önemlisi demokrasinin karşısına konmuyordu."²

Diktatörlük kavramı, ondokuzuncu yüzyılda tarihsel bir anlam ifade ediyordu. Droper'in de belirttiği gibi, diktatörlük, Antik Roma'da anayasal bir kurumdur. Bu, seçkin kişilerden oluşan, olağanüstü durumlarda devleti her türlü iç ve dış tehditten korumak için kurulmuş, hukuksal temelini anayasadan alan bir kurumdur. Üyeleri güvenilir yurttaşlardan seçiliyordu ve bu kişiler iktidarda en fazla altı ay bulunabiliyorlardı. Diktatörlük organı, bir anlamda kriz hükümetiydi, görevi anayasayı korumak, yasaları uygulamaktı. Bu amaca dayanarak olağanüstü şartlarda normal hukuksal sınırları ihlal edebilmekteydi. Ta ki Sezar kendini diktatör ilan edinceye kadar. Bu dönem-

* Bu türlü bir anlayış, tarih bilimini, Hegelci bir felsefe ile yorumlamak anlamına gelir. Hegelci tarih felsefesi, iyi, güzel, ahlaklı "insan"lardan oluşan topluma "adil bir devlet" düzeni önerir. Model Hegel'in kafasında kurulur, kurgusaldır; felsefidir, değişmez. Marksizmin ise bir devlet felsefesi yoktur, devlet sınıf savaşımının bir sonucudur, nesnesidir, bilime ilişkindir. Bilimsel bir analize tabi tutulabilir. Marx'ın kafasındaki kurgudan, iyiden, kötünden, insandan bağımsızdır, sınıf mücadelelerince belirlenir.

² H. Droper, *Proletarya Diktatörlüğü Tartışması*, Belge Yayınları, İstanbul 1990, s. 17.

den sonra anayasal bir kurum olan diktatörlük, Roma'da bir daha uygulanmamıştır.

"Ondokuzuncu yüzyıla dek, bütün Avrupa'nın politik düşüncesini ve dilini terimin bu eski anlamı koşullandırmıştı."³ Fransız devrimi ile birlikte Jirondenler, diktatörlüğü suçlayan, karşı duran bir tutum sergilediler. Bununla birlikte diktatörlük sözcüğü sol literatüre ilk kez örgütlü sosyalist hareketlerle girdi. Bunlardan Babeufçu Eşitler Komplosu (1796) ve ardından Bounaratti, diktatörlüğü, ezilenler hareketi içinde savunan ilk devrimcilerdir. Daha sonra ise özellikle Blanquist akım diktatörlük kavramı üzerinde önemli izler bırakacaktır. Bu akımın temsilcileri ile Marx'ın girdiği teğrik etkileşim, proletarya diktatörlüğünün tanımlanmasında önaçıcı olmuştur.

Babeufçu akım, diktatörlüğü, devrimi yapacak olan küçük azınlığın kitlelere demokrasiyi götürünceye kadar baş vurması gereken bir geçiş dönemi önlemi olarak algılıyordu. Dikkati çeken, bu akımın bir "kişinin" diktatörlüğünü değil bir grubun diktatörlüğünü savunuyor (ki aynı biçimde Blanquist akım da bunu savunacaktır) olmasıdır. Diktatörlüğün önüne konan hedef, halkın demokrasiye götürülmesidir.

1828 yılında Babeufcu akımın en önde gelen temsilcilerinden Bounarratti, yayınladığı bir broşürde, "eğitici diktatörlük"ten söz edecektir: "Eşitlik ve kardeşlik adına" ezilen, sömürölen halkın "düşkúnleştirilmiş olmasından dolayı" kendi kendilerini yönetecek durumda olmadıklarından, halk adına, onları yönetecek ve eğitecek bir diktatörlüğe ihtiyaç vardır.

Blanqui'nin savunduğu devrim ve diktatörlük anlayışı, 1848 ve 1871'deki pratik etkileri de göz önüne alındığında oldukça kayda değerdir. Marx'ın, politik konularda Blanquistleri dikkate aldığı, onlarla teorik tartışmalara girdiği bilinir. Buna dayanarak Marksizmi sağdan eleştiren kimi akımlarla, kimi burjuva Marksologları, Marx'ın proletarya diktatörlüğü tezini Blanqui'ye yakıştırmayı pek severler. Oysa Marx'ın tutumu oldukça açıktır. O, sınıf

³ H. Droper, a.g.e., s. 18

egemenliği, sınıf diktatörlüğü derken başından beri Blanquist anlayıştan ayrılıyordu.

"Komploculuk okulunda yetişmiş, kendine özgü bir sıkı disiplinle birbirine bağlanmış bulunan Blanquiciler, görece küçük bir sayıdaki kararlı ve iyi örgütlenmiş adamın, zamanı geldiğinde, sadece iktidarı ele geçirme (...) halk yığını (...), küçük yönetici birlik yöresinde toplama (...) fikrinden yola çıkıyorlardı. Bunun için, her şeyden önce, tüm iktidarın yeni devrimci hükümetin elleri arasında en sıkı diktatörce merkezileşmesi gerekiyordu."⁴

Engels'in, Blanquicileri dönük bu değerlendirmesi ve onların devrim ve diktatörlük anlayışı üzerine kısa eleştirisi bile, Marksizmin devrim ve proletarya diktatörlüğü tezlerine Blanquist bir sapma diyenlere ilk elden verilen bir cevap niteliğindedir.

Blanqui, 1830'da "Mevsimler Derneğine Kabul Formülleri"⁵ adlı makalesinde örgüte katacakları kadrolarına hazırladıkları üyeliğe kabul soru ve cevaplarında şöyle diyordu:

"Devrimin hemen ertesinde halk kendi kendini yönetebilir mi? Toplumsal durum kangrenli olduğu için, onun sağlıklı bir duruma kavuşması kahramanca davalar gerektirir. Halkın, bir süre için devrimci bir iktidara ihtiyacı olacaktır."⁶

O burada net bir şekilde, "halk adına" diktatörlük uygulayacak seçkinlerin devrimci iktidarından söz ediyordu. Bir anlamda "halk adına halka karşı" devrimi savunan bir diktatörlüktü bu. Blanqui'nin bu görüşünün altında yatan esas gerçeklik "Büyük devrim (1789)" sırasında taşranın karşı devrimci saflarda yer almış olmasıydı. O bunu hiçbir zaman unutmuyacaktı. Tüm eyaletler karşısında, Paris'in diktatörlüğü, karşı devrimi desteklemiş olan taşranın hesabını da görecekti. Bu anlayışla kaleme aldığı "Paris Diktatörlüğü" adlı makalesinde

⁴ Engels, "Fransa'da İç Savaş'a Önsöz"; Marx-Engels-Lenin, Paris Komünü Üzerine, Sol Yay., Ankara 1977, s. 49.

⁵ Auguste Blanqui, Seçme Yazılar, Logos Yay., İstanbul 1990, s. 59.

⁶ A.g.e., s. 60

Blanqui; "18. Brumaire'den bu yana, basın susturuldu susturulalı, taşranın; papazlar sınıfının, memur kafasının ve aristokrasinin kurbanı olduğu biliniyordu. Bu köleleştirilmiş yığınlardan oy istemek, efendilerinden istemek demekti" diyordu.

Görüldüğü üzere Blanqui'nin ortaya koyduğu diktatörlük anlayışı, Marx'ın anlayışından farklı olarak, sıkı bir biçimde örgütlenmiş sağlam ve seçkin kadrolardan oluşan devrimci bir grubun, halk adına halka rağmen, aynı zamanda sınıf temeli olmayan bir diktatörlük ortaya koyar. Marx içinse diktatörlük, başından beri sınıf temeli üzerine inşa edilir. Fakat sonraki kimi pratik uygulamaların Blanquiciliği çağrıştırıyor olması, bu tarihi Marx'a yüklemeyi ve teorik olarak ortaya konanı görmezden gelmeyi meşrulaştırmamalıdır.

Tarihsel bir gerçeklik olarak her devrim, bir tür diktatörlükle iç içe geçmiş, eklemlenmiş bir biçimde karşımıza çıkıyor. Bu, kavramın en kapsamlı anlamıyla her yönetim biçiminin aslında bir tür diktatörlük olduğunun ve yönetimin diktatörlük yüzünün devrim durumunda ayan beyan ortaya çıktığının bir ifadesidir. Her demokrasi (ki bunun aygıtı devlettir) özünde bir diktatörlüktür. İşleyişi baskı aygıtlarına ve ideolojik aygıtlara dayanır. Sınıf mücadelelerinin keskinleştiği dönemlerde baskı aygıtı çeperini genişletip, yoğunluğunu artırırken, ezilen sınıfların kazandığı bir devrim de aynı biçimde karşı devrime yönelir.

"Sınıflar mücadelesinde bir ilerleme gösteren her devrimden sonra, devlet iktidarının salt bastırıcı niteliği gitgide daha açık bir biçimde ortaya çıkıyordu" diyor Marx.

Politik sağda diktatörlük

Ondokuzuncu Yüzyılda diktatörlük kavramı politik yelpazenin her rengine pek de ürkütücü ve tiksindirici olmandan kullanılabiliyordu.

⁷ A.g.e., s. 91

⁸ Marx-Engels, Seçme Yapıtlar, 2. Cilt, Sol Yay., Ankara 1977, s. 261.

1848'de, Droper'in deyimiyle dönemin "en pembe sosyal demokrati" olan Louis Blanc, iktidarı kabul ettikten sonra, seçimlerin ertelenmesini, genel oy hakkının askıya alınmasını, halk eğitilinceye kadar bir diktatörlük uygulaması gerektiğini açık biçimde savunmuştur.

Yine aynı yıllarda Fransa'da sağ kanadın temsilcilerinden Lamartine "kendini ve meslektaşlarını" birer diktatör olarak tanımlıyordu.

1848 haziranında geçici hükümetten askeri diktatörlük yetkisi alan Cavaignac iktidarını bir kuşatma durumu olarak ifade ediyordu.

Bu dönemde de görüldüğü gibi, diktatörlük sadece sola ait bir tanımlama değildi. Ve yine demokrasinin karşısına konmuyordu.

1840'lı yıllarda İspanyol bir muhafazakar olan Juan Donaso Cortes'in diktatörlük üzerine yaptığı bir konuşma, ilgi çekici olduğu kadar oldukça da açık seçiktir: "Yasalık toplumu korumaya yettiği zaman, yasallıktır, yetmediğinde diktatörlüktür... Sorun, aşağıının diktatörlüğü ile yukarının diktatörlüğü arasında bir seçim sorunudur. Ben yukarının diktatörlüğünü seçtim, çünkü daha saf ve mağrur bir alemden gelmektedir. Sorun, kamanın diktatörlüğü ile kılıcın diktatörlüğü arasında bir yapmaktır; ben kılıcın diktatörlüğünü seçtim, çünkü daha asildir."⁹

"Kama"nın diktatörlüğüne doğru

Marx'ın proletarya iktidarından ilk kez söz etmesiyle başlayan serüven boyunca, iki önemli tarihsel moment karşımıza çıkıyor. Bunlardan ilki 1848 devrimleri, diğeri ise 1871 Paris Komünüdür. 1844'te proletaryanın iktidarı ele geçirmesi gerekliliğini gören Marx, 1848 sonrası (proletarya diktatörlüğü kavramını, ilk kez Fransa'da Sınıf Savaşimleri adlı yapıtında kullanır) proletarya diktatörlüğünden söz etmeye başladı. Paris Komününün ardından, Engels'le birlikte proletarya diktatörlüğünün tarihteki ilk özgün biçimini tanımladılar. Aradaki dönem boyunca (1848-1871) proletarya diktatörlüğüne pek değinilmemiştir.

⁹ H. Droper, a.g.e., s. 27.

Marksizm öncesi "sol-sosyalist" kulvarda yer alanlar, genel olarak ezilenler hareketi içinde oldular, ontolojik alandaki bu duruşları onları ideolojik olarak ezilenlerin iktidarından yana bir tutum almaya itti. Teorik formülasyonları da, halk için iktidar, ezilenler içinde demokrasi gibi ütöpik söylemler düzeyinde kaldı.

Marx ve Engels için ise şunları söyleyebiliyoruz: Yönelindikleri ve kuruluş sürecinde ilerledikleri bilimin ortaya koyduğu sonuçlar, onları, ezilenlerin iktidarından sınıfsız topluma giden yolda bir ara aşama olarak proletarya diktatörlüğüne götürdü. Proletarya diktatörlüğü tanımlamasına olanak veren, tarih biliminin ortaya koyduğu, sınıf savaşmalarının sınıfsız bir topluma doğru geliştiği tespittir. Proletarya diktatörlüğüne ilişkin gerek epistemolojik gerek ontolojik düzlemde atılacak her adım, her akıl yürütme, sınıfsız topluma yöneliş eğilimi üzerinden olmak durumundadır. Balibar'ın da ifade ettiği gibi, "Marx, proletarya diktatörlüğünün tarihsel gerekliliğini bulurken yalnızca sosyalizme başvuramaz: Bugünkü sınıf mücadelelerinin bağrından sınıfsız topluma, komünizme doğru giden sürece başvurur".¹⁰

Marx, Engels ve gerekse Lenin, tarih bilimine ilişkin çıkardıkları sonuçları; sınıf mücadelesinin vardığı her yeni aşamada, somut durumların somut analizlerine dayanarak tarihsel eğilimlerin belirlediği dönemsel yönelimler biçiminde ortaya koydular. Onlarda pürüpak, eksiksiz, tüm zamanları kapsayan bir model arayanlar bu gerçeği gözardı etmek zorundadır.

"Marx ya da Engels gibi Lenin'in de hiçbir zaman bir proletarya diktatörlüğü incelemesi yazmadığını (oysa sonra yazabilirdi) söylemek gerekmez. Marx ve Engels için apaçık bir neden vardı: Eğilimini bulup tahlil etmeyi başardıkları Paris Komünü ve 1848 devrimlerinin kısa süren ve nazik deneyleri dışında, proletarya diktatörlüğü sorunlarını 'gerçek örnekler' üzerinde inceleyemediler... Lenin'e gelince... Lenin'in tezlerinin ve çözümlemesinin nesnesi, Rusya'da gelişmeye başladığı biçimde proletar-

¹⁰ Balibar, a.g.e., s. 25

ya diktatörlüğünün çelişkileridir. Bu nokta unutulduğunda, biçimciliğe ve dogmatizme düşülür."¹¹

Manifesto'dan Sınıf Savaşimleri'na

Marx ve Engels, Komünist Manifesto'yu kaleme almadan önce ezilenlerin, proletaryanın iktidarından söz etmiş olsalar da, ilk kez 1847'de yayınladıkları Komünist Manifesto'da proletarya iktidarını apaçık bir biçimde ortaya koydular.

"Proleterler ise kendi varlıklarını koruyacak, sürdürecekt ve geliştirecek üstyapı kurumlarını ve daha eski üstyapı kurumlarının kalıntılarını yıkmak zorundadırlar."¹²

"Burjuvazinin yıkılışı da, proletaryanın zaferi kadar kaçınılmazdır."¹³

"Proletaryanın bir sınıf olarak ortaya çıkışı, burjuva hakimiyetinin yıkılması, siyasi iktidarın proletarya tarafından ele geçirilmesi..."¹⁴

Manifesto'da proletaryanın burjuva iktidarını yikmasından ve kendi iktidarını kurmasından söz edilmişse de, iktidarın biçiminden söz edilmemiştir. Manifesto bir anlamda Alman İdeolojisi ile gerçekleşen epistemolojik kopuşun ontolojik karşılığıdır. Alman İdeolojisi'nde sol-Hegelci anlayışın dışına çıkılırken, Manifesto ile de gele-neksel ezilenler hareketinden, sınıf temelli bir politik anlayışa doğru yönelim ortaya çıkmıştır. Artık bilimin kapısı aralanmıştır. Manifesto'da proletarya iktidarından söz edilirken neden proletarya diktatörlüğünden söz edilmediği sorusunun yanıtını bize bilimin kuruluşuna giden süreç veriyor.

Yine de Manifesto'da satır aralarında da olsa iktidarın biçimine ilişkin kimi ipuçlarını buluyoruz:

"Proletarya siyasi üstünlüğünü, bütün sermayeyi burjuvazinin elinden kerte kerte koparıp almak, bütün

¹¹ A.g.e., s. 37

¹² K. Marx-F. Engels, *Komünist Partisi Manifestosu*, Yorum Yay., İstanbul 1993, s. 55.

¹³ A.g.e., s. 57.

¹⁴ A.g.e., s. 58.

Üretim araçlarını devletın elinde, yani hakim sınıf olarak örgütlenen proletaryanın elinde merkezileştirmek ve üretici toplamını olabildiğince hızlı arttırmak için kullanacaktır.”¹⁵

Bu cümlelerin kimi soruları yanıtlarken kimi soruları da doğurduğunu itiraf etmek gerekiyor. Özellikle “Devletin elinde merkezileştirmek” ifadesinin (Marx, proletaryayı hakim sınıf olarak devletle özdeşleştiriyor olsa da), sınıfsız topluma giden ve kendi kendine snmlenecek olan bir devleti nasıl doğuracağı, varlığını bugün de sürdüren bir sorudur. Bu süreçten, devletin güçlenerek mi çıkacağı, yoksa giderek snmleneceğı mi, gerekliğın bir çelişkisidir. Kaldı ki Sovyet deneyimi, devletin bu süreçten güçlenerek çıktığı ve bürokratik bir kasti da doğurduğunu ortaya koydu. Bu sorun, daha etraflı çalışmalarda tartışılmayı zorunlu kılıyor.

Yine aynı satırlarda yer alan “Hakim sınıf olarak örgütlenen proletarya” ifadesi de, Marx’ın dönemsel sol ideolojilerden teorik-politik kopuşunun pratik-politik ifadesidir. Manifesto, 1848 devrimlerinin n gününde yayınlanmıştı. O dönem devrimci bir kabarışın arifesidir. Devrimci yığınlar içerisinde özellikle Blanquizmin etkinliğı hiç de küçümsenmeyecek ölçüdedir. Blanquizm, aynı zamanda Marx’ın da Fransa’da devrimci olarak gördüğü biricik politik akımdır.

Blanqui, sıkı örgütlenmiş “iyi niyetli, seçkin” dar kadroların, yıldışlı bir gecede akan şimşek gibi burjuvazinin beklemediğı bir anda vuracakları bir darbe ile iktidarı devirmesini ve yine bu kadroların en seçkinlerinin başında bulunacağı bir diktatörlüğü benimseyordu. Marx için ise diktatörlük, açık bir biçimde hakim sınıf olarak örgütlenmiş olan proletaryanın diktatörlüğüdür, ne bir kliğın, ne bir zümrenin, ne de “seçkin kadrolar”ın... Bu küçük vurgu, 70 yıllık “sosyalizm”lerin sınıf adına sınıfa rağmen* ortaya çıkan iktidarının, Blanquizm ile olan benze-

¹⁵ A.g.e. , s.69.

Blanquicilerin seçkin kadrolara verdikleri diktatörlük yetkileri, kabaca sınıf adına onun “en seçkin” öncülerinden oluşan partilerin yetkilerine benzetilebilir. Burada karşımıza bir sorun daha çıkıyor: Proletarya, iktidarını parti aracılığıyla mı, yoksa başka yönetim organları aracılığıyla mı kuracak? Partilerin 70 yıl sonunda

şikliğinin de altını çizecektir. Blanqui'nin seçkin kadrolarıyla proletaryanın öncülerinden oluşan parti kadroları arasında kategorik bir ayırım olmadığı yaklaşımı hiç de zayıf bir argüman değildir.

Marx'ın proletarya iktidarının önüne koyduğu görevlerden biri de "üreticiler toplamını alabildiğince hızlı arttırmak"tı. Dönemsel özellikler göz önüne alındığında bu durum oldukça anlaşılır. Ondokuzuncu yüzyılın ilk yarısında, proletaryanın iktidarı alabilecek yetkinliğe erişmediğini gören Marx, iktidar alınsa bile bu iktidarın çoğunluğun iktidarı olmayacağını seziyordu. Çünkü proletaryanın iktidarını, tarih boyunca görülen egemenlik biçimlerinden farklı olarak çoğunluğun egemenliği biçiminde öngörüyordu. Buna ilişkin görüşleri Alman İdeolojisi'nde de buluyoruz:

"Her yeni sınıf, demek ki, kendi egemenliğini daha önce egemen olan sınıftan ancak daha geniş bir temel üzerine oturtur, ama karşılığında bundan böyle egemen olan sınıfla egemen olmayan sınıflar arasındaki karşıtlık, sonradan hem derinliğine hem de keskinliğine büyümekten başka bir şey yapmaz. Bundan çıkan sonuç şudur: Yeni yönetici sınıfa karşı yürütülmesi söz konusu olan savaşın, bu kez, egemenliği ele geçirmiş olan daha önceki bütün sınıfların yapabildiklerinden daha kesin ve daha köklü bir biçimde eski toplumsal koşulları yıkmak gibi bir amaç vardır."¹⁶

Tarih biliminin gösterdiği sonuçlardan biri, sınıfsız toplumu kuracak olan proletaryanın, kendi iktidarında sınıflar arasında hem derinliğine hem keskinliğine büyüyecek olan sınıf çelişkilerini çözebilecek tek sınıf olmasıdır. Bunun, iktidarın hemen ertesinde beklenmeyeceği açıktır. Mülksüzleştirilenleri mülksüzleştirerek egemen olan işçi sınıfı ile diğer ara sınıf ve katmanlar arasındaki çelişki antagonist olmasa da, proletarya sınıfsızlığa giden yolda kendi hedeflerini bütün toplumun hedefi

ortaya koydukları devletle özdeşleşmek olmuştur. Proletaryanın kendi öz örgütleri olan sovyetler ise merkezi devlet yapısı içerisinde kof organlar durumuna gelmiştir. Sorun, parti-sovyet-devlet üçgeni içinde ilişkilerin nasıl belirleneceğidir.

¹⁶ Marx-Engels, Alman İdeolojisi, Sol Yay., 2. Baskı, Ankara 1987, s. 72.

haline getirmekle yükümlüdür. Bunun için de "daha önceki bütün sınıfların yapabildiklerinden daha kesin ve daha köklü bir biçimde" iktidarı en geniş temel üzerine kurmak zorundadır. İktidara gelen her yeni sınıf kendi çıkarını tüm toplumun çıkarıymış gibi sunar; bu, egemenliğin ideolojik olan yanıdır. Marx'ın öngörüsü ise, üretici güçlerin geliştirilmesi ve kitlelerin yaşamın her alanında iktidarın bir parçası haline getirilmesiyle, kurulacak olan çoğunluğun iktidarının, toplumun genel çıkarlarını temsil edeceği, sınıflı toplumlarda hakim sınıfın yarattığı yanılsamanın bir gerçeklik haline geleceğidir. Alman İdeolojisi'ndeki yanılsamanın gerçekliğe dönüşümüne ilişkin ifadeler Manifesto'daki pasajlarla ilintilendirildiğinde ortaya çapraşık bir durum çıkıyor: Yanılsamanın ortadan kalkması için hakim sınıf olarak örgütlenen proletaryanın devlet eliyle üreticiler toplamını hızla artırması. Alman İdeolojisi'nde, ideoloji bir yanılsama, bir çarpıtma biçimi olarak alınıyor. Buna göre proletaryanın diğer ara sınıf ve katmanların da çıkarlarını savunuyor olması (çoğunluğun iktidarı için bu bir zorunluluktur) maddeleştiriliyor ve üretim temeline indirgeniyor. Oysa Lenin ideolojiyi bir "dünya görüşü" olarak tanımlar ve eğer ideoloji bir dünya görüşü olarak alınırsa, ara sınıf ve katmanların ideolojik olarak proletaryanın yanında mevzilenmesi olası bir durumdur. İdeoloji bir çarpıtma, yanılsama ise yapılacak tek şey üretici güçleri ve üretimi hızla artırmaktır. Bu da nicel bir kriteri dikkate alan ekonomik bir bakış açısı olacaktır. Üstelik bunu devlet eliyle yapmak, Stalin'in ara sınıf ve katmanları zora dayalı proleterleştirmesinde olduğu gibi bir sonuç doğurur. Madalyonun öbür yüzü budur. Ekim devrimi sonrası özellikle Stalin döneminde zor yoluyla, ara sınıf ve katmanların proleterleştirilmesi çabaları "devletin elini" salt bir balyoz biçimine dönüştürmüştür. Sınıf egemenliğinin, sınıf diktatörlüğünün salt baskı aygıtı olarak algılanmasının kaçınılmaz sonucu budur.

Ara sınıf ve katmanların proleterleştirilmesi, hangi yolla olursa olsun yapıldıktan sonra, sınıfın bu yeni bölüklerinin iktidar organlarında yer alması, proletarya iktidarının en geniş kitlelerce benimsenmesi ve proletarya demokrasisinin geliştirilmesi için de şarttır. Bu durum yine karşımıza bir sorun çıkarıyor: Proletarya iktidarının

en küçük organları komünlerdir, yasama, yürütme ve yargının bu organlara devredilmesi ve en geniş kitlelerin bu konseylerde yer alması temelinden yükseleceği varsayılan devletin sönmölenmeye doğru gideceği öngörüsü. Bu tür (sönmölenmeye doğru giden) bir devlet örgütlenmesinin başarılı olabilmösinin ön koşulunun, sosyalizmin bir dünya sistemi' olmasından geçtiği kanısındayız. Çünkü kuşatma altında bir proletarya iktidarında devletin sönmölenmesi, bunu sağlayacak organların geliştirilmesi en azından şimdilik oldukça güç görünüyor.

Ve proletarya diktatörlüğü

Marx, 1850'de kaleme aldığı Fransa'da Sınıf Savaşmaları adlı eserine kadar proletarya iktidarından söz etmiş olsa da, ilk kez bu çalışmasında proletarya diktatörlüğü kavramını kullanacaktır: -

"Burjuvazinin devrilmesi! İşçi sınıfının diktatoryası."¹⁷

Bu çalışmanın ilerleyen satırlarında Marx, burjuva cumhuriyetinden söz ederken hiç tartışmaya yer bırakmayacak bir biçimde "burjuva teröründen", "burjuva zorbalığından", ve "burjuva diktatörlüğünden" de söz eder. Açıktır ki Fransa'da Sınıf Savaşmaları'na kadar sınıf egemenliği ve sınıf iktidarından söz eden Marx, bu tarihten itibaren aynı anlama gelecek şekilde (ki açıkça burjuva egemenliğini de burjuva diktatörlüğüne eşitliyor) proletarya diktatörlüğü kavramını kullanmaya başladı. Marx'ın proletarya diktatörlüğü ile ifade ettiği proletaryanın sınıf egemenliğinden başka bir şey değildir.

Fransa'da Sınıf Savaşmaları ile Marx, devlet iktidarının biçimine ilişkin bir kavramsallaştırma dışında, ondan çok daha önemli olarak bilime ilişkin bir belirlemede de bulundu.

"Bu sosyalizm, genel olarak sınıf farklılıklarının ortadan kaldırılması, sınıf ilişkilerine uygun düşen bütün

¹⁷ Burada, coğrafi ya da demografik bir dünya çoğunluğu değil, etkili bir dünya sistemi kastediliyor.

¹⁷ K.Marx, *Fransa'da Sınıf Savaşmaları*, Sol Yay., 2. Baskı, Ankara 1976, s. 64.

toplumsal bağıntıların ortadan kaldırılması, bu toplumsal bağıntılardan doğan bütün düşüncelerin altüst edilmesine varmak üzere devrimin sürekliliğinin ilanıdır, zorunlu bir geçiş noktası olarak proletaryanın sınıf diktatörlüğüdür.”¹⁸

Sosyalizm diye söze başlayan Marx, sınıfsız bir topluma gidişte zorunlu bir geçiş noktası olarak proletarya diktatörlüğünü tanımlıyor. Marx daha sonraki yazılarında sosyalizmi, komünizmin bir ara, alt aşaması olarak tariflerken bunun “devlet biçimi”ni de proletarya diktatörlüğü olarak tanımlayacaktır. Fakat bu devlet, tarihte eşi görülmedik biçimde, sınıf farklılıklarının dayandığı bütün üretim ilişkilerini ve sınıfları ortadan kaldıracak, kendi kendini sönmölendirecek bir “devlet” olmak durumundadır.

Burada zorunlu bir gönderme yapmak gerekiyor. Stalin sonrası SSCB tandanslı Avrupa komünist partilerinin, birer ikişer Marksizmden uzaklaşırken, en çok “tartıştıkları” ve ilk elde reddettikleri görüşlerin başında proletarya diktatörlüğü tezi geliyordu.

Özellikle Fransız Komünist Partisinin 22. Kongresinde yürütölen tartışmalar Euro-Komünistlerin önemli bir kesiminin görüşlerini en iyi bir biçimde yansıtır. Bu kongrede proletarya diktatörlüğünün sosyalizme ulaşmada bir yol olduğı tespiti temel dayanaklarını oluşturdu. Bu düşüncenin altında yatan temel görüşe göre, Rusya gibi “uygarlık düzeyi geri” ölkelerde düzen baskı üzerine kuruludur, sınıf mücadeleleri keskin yürütölür, dolayısıyla sosyalizm ancak zor yoluyla kurulma imkanı kazanır. Ama “uygar” Avrupa’da sınıflar arasında bir uzlaşma ile, evrimsel olarak sosyalizme ulaşılacağı için, diktatörlük (proletarya diktatörlüğü) yolu baştan kapanmıştır. Bu görüşün Marx’a dayandırılmayacağı açıktır. Çünkü Marx, Fransa’da Sınıf Savaşımı’ndan itibaren proletarya diktatörlüğünü, sosyalizme ulaşmada bir yol olarak değil, sınıfsız topluma giden yolda ara geçiş toplumunun devlet biçimi olarak tanımlamıştır.

¹⁸ A.g.e., s. 142.

İlginç bir biçimde, ileride tartışmak üzere değinerek geçeceğimiz bir benzerlik, SSCB'nin 1936 yılında kabul edilen Anayasasında da karşımıza çıkıyor. Kimilerine göre, 1936 Anayasası Stalin'e rağmen yapılmış; bu anlayış, gerçeğe gözlerini kapatmanın bir başka biçimi olsa gerek. Bu anayasanın temeli, artık SSCB'de sınıflar arasında mücadelelerin ortadan kalktığı, işçi, köylü ve aydınardan oluşan kardeş sınıfların ve halkların doğduğu tespitiydi.

Stalin, 1936 Anayasa tasarısı üzerine sunduğu raporda, SSCB'de artık sınıfların yok olduğundan söz ediyordu:

"Tüm sömürücü sınıflar tasfiye edilmiş bulunuyor. Geriye kim kaldı. Köylüler sınıfı kaldı. Ve aydınlar kaldı. Ve son olarak, aynı şekilde bu, toplumsal gruplar arasındaki politik çelişkilerin de yok olduğunu, silindiğini gösterir."¹⁹

İlerleyen satırlarda soruyordu Stalin: "Artık SSCB'de proletaryadan söz edilebilir mi?" Hayır, yanıtı alkışlarla geliyordu. Artık SSCB'de sınıflar yoktu.

Böylelikle proletarya diktatörlüğü döneminden "Bütün Halkın Devleti"ne geçilebilirdi. Anayasa bu anlayışın ürünüdür. Yani devrim dönemi diktatörlüğe dayanırken, ara sınıflar proleterleştirilmiş, sınıflar ortadan kalkmış, çatışmalar yerini kardeşçe bir arada yaşayan toplumsal gruplara bırakmıştı. Eğer proletarya diktatörlüğü sosyalizmin inşasıyla yerini kardeş sınıfların, grupların bir arada yaşadığı halkın devletine bırakıyorsa, Euro-komünistler haklıdır. Böylece proletarya diktatörlüğü sosyalizme ulaşmanın bir yolu olarak tanımlanabilir. Ne talihsizliktir ki Euro-komünistler, bu anlayıştan hareketle sınıf uzlaşmacılığını savunurken en büyük eleştirilerini Stalin'e gönderiyorlardı. Bu iki kutbun aynı kavrayıştan hareket etmesinde şaşılacak bir yan yoktur. Çünkü her ikisi de felsefi gıdasını mekanik materyalizmden alıyor.

Her iki anlayış da devrimin değişik süreçlerini birbirinden ayırıp, birbirini izleyen basit aşamalar biçimi-

¹⁹ J. Stalin, *Leninizmin Sorunları*, Sol Yay., 2. Baskı, Ankara, s. 623-625.

mine indirgeyen evrimci bir aşamalı süreçler dizgesi haline getiriyor. Burjuvazinin iktidarının yıkılması, yani devrim, yani devlet aygıtının kurulması, yani proletarya diktatörlüğü, ardından sosyalizm. Sosyalizm özel bir üretim biçimine dayanacaktır. Sınıflar olsa da bunlar aralarındaki çelişkiler giderilmiş, barış içinde bir arada yaşayan kardeş sınıflardır. Ardından devletin ortadan kalkacağı komünizme geçilecektir. Bu arada sosyalist devletin bağrında üretici güçlerin geliştirilmesinin şaşmaz tarihsel zorunluluğu olarak ortaya çıkacaktır. Aşamalandırılması, birbirini izleyen, sadece üretici güçlerin gelişmesine dayanan şaşmaz tarihsel şema ile tarihsel eğilimler ve tarihsel çelişkilerin diyalektiği bir tarafa bırakılıyor.

Weydemeyer'e mektup

Marx, Fransa'da Sınıf Savaşları'nda ilk kez ortaya koyduğu proletarya diktatörlüğü tezini bir kez de Newyork'ta yaşayan kayınbiraderi Joseph Weydemeyer'e 5 Mart 1852'de yazdığı bir mektupta tekrarlayacaktır.

Daha sonra bu tez üzerine Komün'e kadar, çok önemli bir tartışmaya rastlamıyoruz. Fransa'da Sınıf Savaşları'nın yayınlanmasından sonra, Otto Luing (Weydemeyer bu kişinin editör yardımcılığını yapmıştır) Almanya'da yayınlanan N.R.Z. Revue adlı sol bir gazete, bu kitabı eleştiren dört bölümlük bir makale yayınladı. Luing, sınıflar arasında uzlaşmayı savunan evrimci bir sosyalizm anlayışını savunuyordu. Sınıf Savaşları'nda ortaya konulan görüşler içinde en çok proletarya diktatörlüğü tanımını eleştiriyordu. Çünkü bu tanım ile Marx, egemenliğin bir sınıftan başka bir sınıfa, proletaryaya geçişini savunuyordu. Otto Luing proletarya diktatörlüğünü Marx'ın da anladığı biçimde proletaryanın sınıf egemenliği biçiminde anlıyordu. Daha sonra Marx, Luing'e işçi sınıfı iktidarını savunan bir mektup yazacaktır. Droper'in ileri sürdüğü üzere, Weydemeyer bu tartışmadan hareketle 1 Ocak 1851'de Newyork Turn Zeitung'da proletarya diktatörlüğü adlı bir makale yayınladı. Bu makale içerik olarak Manifesto'yu özetliyordu. Yazının başlığı dışında makalesinde proletarya diktatör-

lülü kavramını hiç kullanmayan Weydemeyer, Marx'ın sözünü ettiği proletarya diktatörlüğünü de "büyük şehirlerde yaşayan proletaryanın diktatörlüğü" olarak anlamıştı.

Bu durum üzerine Marx, 5 Mart 1852'de Weydemeyer'e açıklayıcı bir mektup yazdı.

"Benim yeni olarak yaptığım şey: 1) Sınıfların varlığının üretimin gelişimindeki belli tarihsel aşamalarla ilişkili olduğunu, 2) sınıf savaşımının zorunlu olarak proletarya diktatörlüğüne varacağını, 3) bu diktatörlüğün yalnızca bütün sınıfların ortadan kaldırılmasına ve sınıfsız topluma bir geçiş olduğunu göstermekten ibarettir."²⁰

Bu satırlarda da açıkça görüleceği gibi Marx, proletarya diktatörlüğünü sınıf savaşımının zorunlu bir sonucu, sınıfsız topluma geçişin bir alt aşaması olarak tanımlıyor.

Marx ve Engels sonraki yıllarda, eğilimini bulup tahlil etmeyi başardıkları proletaryanın diktatörlüğünün ilk tarihsel deneyimiyle yüzyüze geleceklerdir.

²⁰ K. Marx-F. Engels, **Seçme Yazışmalar - 1**, Çev.: Sol Yay., Ankara 1993, s.75.